

СУЧАСНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ

Юрій Степанчук (Вінниця)

Сергій Корновенко (Черкаси)

Сучасна історіографічна ситуація дослідження образів Богдана Хмельницького в Україні, Польщі та Росії

До сьогодні в історіографії відсутнє синтетичне дослідження образів Богдана Хмельницького, створених у сучасній українській, польській та російській історіографії. У розпорядженні історика лише з'ясування з різною ступінню повноти окремих аспектів проблеми, що вимагає проведення спеціального системного дослідження. Проте історіографічні напрацювання містять низку ідей, наділених значним інспіраційним потенціалом. Зокрема, варто відзначити аналіз В. Маслаком¹ специфіки опрацювання в сучасній польській та російській історіографії проблематики ранньомодерної української державності, спостереження С. Плохія² щодо сучасних підходів українських та російських істориків до тлумачення Переяславської ради 1654 р., доробок В. Брехуненка³, В. Кравченка⁴ та О. Яся⁵ з цієї ж тематики, М. Нагельського⁶, К. Петкевича⁷ та ін. з польської історіографії доби Б. Хмельницького.

Ключовою закономірністю сучасних інтерпретацій постаті Б. Хмельницького стало зближення базових підходів українських та польських істориків, а також модернізаторського крила російської історіографії. Це зближення полягало в переході більшості польських та незначної частини російських істориків на позиції, що віддзеркалювали головну тенденцію сучасної української історіографії: оцінка діяльності гетьмана крізь призму його державотворчої діяльності, визнаної за цілком органічну потребу українського світу. Попри критику в Україні таких підходів, саме він став джерелом взаємозближення та взаємопроникнення сучасних інтерпретацій і визначив спорідненість образів і саме на цій

¹ В. Маслак, Ранньомодерна українська державність очима сучасних польських та російських істориків. Кам'янець-Подільський, 2014, 354 с.

² С. Плохій, Тіні Переяслава: російсько-українські історичні дискусії у післярадянський час [в:] Україна – Росія: діалог історіографій. Матеріали міжнар. наук. конф. / гол. ред. В. Верстюк. Київ; Чернігів, 2008, с. 50–68.

³ В. Брехуненко, Східна брама Європи. Козацька Україна середини XVII–XVIII ст. Київ: Темпора, 2014, 504 с.

⁴ В. Кравченко, Концепції Переяслава в українській історіографії [в:] Переяславська рада 1654 року (історіографія та дослідження) / Відп. секретар Я. Федорук. Київ: «СМОЛОСКИП», 2003, с. 463–523.

⁵ О. Ясь, Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок XIX – кінець 80-х рр. XX століття) [в:] Переяславська рада 1654 року (історіографія та дослідження) / Відп. секретар Я. Федорук. Київ: «СМОЛОСКИП», 2003, с. 524–604.

⁶ M. Nagielski, Bohdan Chmielnicki hetman wojska zaporoskiego (1595–1657) [в:] Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej / Pod red. P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagnera. Zabrze: Infortedititions, 2010, s. 222–253.

⁷ К. Петкевич, Украина на перепутье. Казацкое государство [в:] История и современность. 2005, № 2, с. 35–63.

основі сформувалися сутнісно близькі образи Б. Хмельницького.

Польські історики (за винятком хіба М. Франца¹) остаточно відмовилися від опції інтерпретації постаті Б. Хмельницького крізь призму концепції «домо-вої війни» та висування на передній план ролі гетьмана в розгортанні кризи Речі Посполитої з кінцевим наслідком у вигляді трьох поділів Польщі. Історичну роль гетьмана оцінюють у світлі визнання природності появи та реалізації ідеї відновлення української державності. Дзеркальний підхід притаманний і модернізаторському крилу російської історіографії, найбільш яскравим представником якого є Т. Таїрова-Яковлева². У фундамент модернізаторського прочитання діяльності Б. Хмельницького було покладено його державотворчу діяльність, яка визнається природним та самодостатнім складником східноєвропейського історичного процесу, а також власне базові українські інтереси, які бачаться у збереженні державності, прагненні до незалежності й охопленні Гетьманщиною всіх етнічних українських земель.

Поза цими трендами, однак, перебуває більшість російських істориків-традиціоналістів з їхнім курсом на пролонгацію великодержавницького бачення в душі «возз'єднавчої» концепції та їхнє пристосування до сучасних наукових реалій.

Ще однією фундаментальною особливістю сучасної історіографічної ситуації є той факт, що в усіх середовищах домінує так звана «ідеологія професіоналізму». Більшість українських дослідників, усі польські та російські, які спеціалізуються на дослідженні доби Б. Хмельницького, не помічені в дослідженні суто теоретичних проблем історичного пізнання, й фокусувалися безпосередньо на дослідницьких та інтерпретаційних процедурах.

Сучасні наукові образи Б. Хмельницького в зазначених історіографіях постали на перетині абсорбування спадку попередніх інтелектуальних традицій (у кожному випадку своїх), а також потужного тиску нових дискурсів, що виникли під впливом тих посутніх змін інтелектуального та ідеологічного тла, які переживають із початку 1990-х рр. гуманітаристики в Україні, Польщі та Росії. Цей вплив не тільки призвів до значних зсувів у прочитанні історії ранньомодерної української державності, а й посутньо відбився на опрацюванні образів Б. Хмельницького – постаті, з якою пов'язаний вихід українського соціуму на траєкторію Національно-визвольної війни, зміна еліт, побудова Української держави у вигляді Гетьманщини.

Переважає більшість українських дослідників опинилися перед необхідністю переосмислювати підходи до доби Б. Хмельницького. До того ж постала потреба відрізнити оновлення історичної думки від нової кон'юнктурщини та спроб зберегти колишній статус-кво в інтерпретації ранньомодерної української державності, закамфльованих закликами чи то до безсторонніх підходів, чи то до відмови від пошуку «національного» в історичному минулому.

В Україні 1990-ті рр. – початок ХХІ ст. стали добою відмови від радянського канону й пошуку нових підходів. Відбулася реактуалізація концептуаль-

¹ M. Franz, *Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińnych w XVI–XVII wieku*. Torun: Adam Marszałek, 2005, 421 s.

² Т. Г. Таирова-Яковлева, *Инкорпорация: Россия и Украина после Переяславской рады (1654–1658)*. Киев: ООО Издательство «КЛИО», 2017, 320 с.

ного доробку української історіографії кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., засвоєння комплексу ідей, розвинутих істориками з української діаспори, поєднання із цими істориками в спільний науковий простір, освоєння нових дослідницьких опцій, як-то: компаравістика, історія еліт, конфесіоналізація, концепція легітимації та полі підлеглості. При цьому процес відмови від радянської спадщини й опрацювання нових підходів супроводжувався гострими дискусіями з приводу оптимального вектора змін та модернізації історіописання взагалі.

Для російських істориків фактично виявилось неможливим забезпечити одночасно внутрішню збалансованість та конкурентоспроможність «возз'єдначого» образу гетьмана та російського великодержавницького загалом. Проте лише поодинокі дослідники відмовилися працювати у великодержавницькій опції. Розрив із великодержавницькою парадигмою, оповитою в радянські часи духом і буквою «Тез про 300-ліття возз'єднання України з Росією», пов'язаний з новою генерацією, а конкурентоспроможність російських інтерпретацій досягається якраз через появу модернізаторського образу Б. Хмельницького. У модернізаторському баченні було відкинуто великодержавницькі підходи, закорінені як у російську традицію ХІХ – початку ХХ ст., так і в радянську «возз'єдначу схему», базовану на духові й букві «Тез про возз'єднання України з Росією». Але більшість російських істориків належать до традиціоналістського табору, намагаючись пристосувати радянське «возз'єдначе» бачення образу Б. Хмельницького до сучасної інтелектуальної ситуації.

Якщо в Росії поява модернізаторської версії означала глибокий розкол у доти монолітному великодержавницькому таборі, то зміни в польській історіографії виявилися логічним підсумком органічної еволюції, яка розпочалася ще в 1960–1970-ті рр. зусиллями З. Вуйцика¹, В. Серчика² та Я. Пердені³ й була підхоплена в 1980-ті рр. Т. Хинчевською-Геннелъ, М. Нагельським⁴ та Я. Качмарчиком⁵. Власне, ці історики (за винятком передчасно померлого Я. Пердені) стали активними провідниками змін кінця ХХ – початку ХХІ ст., а монографія Я. Качмарчика «Гетьман Богдан Хмельницький» задала визначальну для сучасної історіографії тональність інтерпретацій різних аспектів діяльності й політичних концепцій гетьмана та оцінки його історичної ролі.

Сучасні наукові образи Б. Хмельницького, створені в Україні, Польщі та Росії підносять гетьмана на висоту видатної постаті європейського масштабу, чий діяння відіграли величезну історичну роль. Нечисленні спроби в Україні та Польщі приземлити історичне значення постаті гетьмана шляхом педалювання на окремих прорахунках та рисах вдачі, потонули в тезах протилежного харак-

¹ Z. Wójcik, Z dziejów organizacji dyplomacji polskiej w drugiej połowie XVII wieku [w:] Polska służba dyplomatyczna XVI–XVII wieku / Red. Z. Wójcik. Warszawa: PWN, 1966, s. 254–296.

² W. A. Serczyk, Na płonącej Ukrainie, Dzieje Kozaczyzny 1648–1651. Kraków: Avalon, 2009, 384 s.

³ J. Perdenia, Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przełomie XVII–XVIII wieku. Wrocław: Ossolineim, 1963, 234 s.

⁴ M. Nagielski, Bohdan Chmielnicki hetman wojska zaporoskiego (1595–1657) [w:] Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej / Pod red. P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagnera. Zabrze: Inforteditons, 2010, s. 222–253.

⁵ Я. Качмарчик, Гетьман Богдан Хмельницький. Перемишль; Львів, 1996, 328 с.

теру. В Україні навіть з табору, який не поділяє сучасних домінатних підходів до інтерпретації доби Б. Хмельницького, усе одно лунають тези про геніальність гетьмана та життєздатність створеної ним держави. Визнання епохальності гетьмана в Польщі означає, що подолано давню традицію польської історіографії розглядати постать гетьмана крізь призму подальшого занепаду Речі Посполитої.

Головною інтерпретаційною тенденцією серед українських та польських істориків, а також у концепції Т. Таїрової-Яковлевої¹ стало визнання соціального вибуху в Україні середини XVII ст., очоленого Б. Хмельницьким, як війни, породженої не тільки соціальними, а й національними суперечностями в Речі Посполитій. У Польщі була опрацьована концепція кризи, спровокованої хибним розв'язанням українського питання під час Люблінської унії 1569 р. Водночас в українській історіографії виникло бачення, що постало на основі впровадження концепції громадянської війни середини XVII ст., відкинутою сьогодні в Польщі.

Порівняння реальних інтерпретаційних моделей, опрацьованих в Україні, Польщі та в модернізаторському таборі російської історіографії засвідчує, що домінують підходи та інтерпретації, які в Україні були розкритиковані як прояв нібито перелицювання радянської візії, «рефлексивної та реверсивної історії», появи нового «нормативного канону», міфологізації та «націоналізації» історії. А ключові характеристики сучасного польського та російського модернізаторського образу Б. Хмельницького перегукуються з домінантними українськими аналогами.

Сучасний український, польський, а також російський модернізаторський образ Б. Хмельницького будується навколо обговорення проблеми, на якому етапі в гетьмана виникла ідея одержавлення українського світу, коли ця ідея трансформувалася в концепцію незалежності, яким бачився в Чигирині ідеальний зв'язок між Гетьманщиною й Річчю Посполитою, якими були перспективи виживання незалежної Гетьманщини, яке місце в цьому процесі належить Зборівській угоді 1649 р., Берестецькій битві 1651 р. та Переяславській раді 1654 р. Відповідно стратегії Б. Хмельницького розглядають польські історики, а також Т. Таїрова-Яковлева², подібно як і в Україні, у світлі реалізації державотворчого задуму. Відмінності розпочинаються лише на етапі.

Інший, не менш важливий складник полягає в тому, що серцевиною політичної програми гетьмана принципово й однозначно бачиться державотворча ідея та поява прагнення унезалежнити Україну від Речі Посполитої. Цей компонент присутній навіть у традиціоналістських російських інтерпретаціях, хоча й обтяжений тезою про унезалежнення не як самоціль, а транзитний пункт для переходу під зверхність московського царя. Дискутується лише проблема хронології виникнення курсу на державність та незалежність, а також інтелектуальні витoki появи його у світоглядних орієнтирах гетьмана й старшини. У польській історіографії пустила коріння давня українська концепція про те, що Б. Хмельницький мислив себе правителем усієї України, а не суто козацького державного утворення, що підсумовувало відхід від візії громадянської війни.

¹ Т. Г. Таїрова-Яковлева, Проблемы неоднородности украинского казачества и внутренние противоречия их идеалов. Войско запорожское и Запорожье [в:] Украина и соседние государства в XVII веке: материалы Междунар. конф. СПб., 2004, с. 203–213.

² Там само.

Прямі висловлювання З. Вуйцика¹ про неприйнятність цієї візії були зовнішнім виявом глибокої еволюції підходів польської історіографії до історії ранньомодерної української державності.

Український образ Б. Хмельницького є більш багатограним, ніж польські чи російські версії. Цей образ охоплює ті питання, які в останніх або не представлені, або ледь позначені: інтелектуальні джерела визрівання політичних концепцій гетьмана, зв'язок політичної програми гетьмана з комплексом уявлень попередньої козацької старшини, бачення та розв'язання Б. Хмельницьким проблеми легітимності Гетьманщини, її правителя та еліти, внутрішня політика, гетьманські клейноди тощо.

Сучасний стан наукового осмислення постаті Б. Хмельницького забезпечив появу широкого поля для комунікацій, взаємовпливів та взаємозбагачення між українськими, польськими та російським істориками. Як наслідок це вилилося не тільки в зазначене зближення базових підходів української, польської та модернізаторської російської історіографій, а в перегук ключових інтерпретацій, а також у подібність пояснень низки прикладних аспектів діяльності Б. Хмельницького з російськими традиціоналістськими версіями.

Одна з провідних ідей польської та модернізаторської російської історіографії, ідея балансування Б. Хмельницького між сусідніми державами заради збереження Гетьманщини, перегукується з концепцією поліпідлеглості, яка активно використовується в українській історіографії. Принципово схожими в Україні, Польщі та в концептуалізаціях Т. Таїрової-Яковлевої є інтерпретації стратегій Б. Хмельницького, спрямованих на посилення гетьманської влади, утворення спадкового гетьманату, династичний проект у Молдові. Розбіжності й різночитання починаються лише на рівні конкретизації того чи того складника. Скажімо, як в українській, так і в польській історіографії дискусійним залишається питання щодо хронології появи в Б. Хмельницького державницьких інтенцій, а також ідеї незалежності. Але і там, і там представлені концепції про зародження в гетьмана незалежницьких устремлінь уже в перші місяці Національно-визвольної війни. Так само множинністю інтерпретацій характеризується блок проблем, пов'язаних з реалізацією ідеї незалежності. Але в будь-якому разі й українські, і польські історики розглядають діяльність гетьмана саме в такому контексті, чим підкреслюється масштабність та непересічна впливовість діянь.

Принципово подібними є оцінки ролі й місця Кримського ханату в політичних концепціях Б. Хмельницького. На цьому питанні зійшлися представники всіх трьох історіографій, навіть традиціоналісти. Консensusною стала теза про те, що без татарської кінноти гетьман не мав шансів у протистоянні з військом Речі Посполитої, а до того ж, військово-політичний союз із Бахчисараєм, попри всі проблеми, убезпечував Б. Хмельницького від удару в спину. В українській історіографії концептуалізовано й роль хана Іслам-Гірея в процесі легітимізації Гетьманщини Варшавою. Дуже показовим фактом є поява в традиціоналістському таборі російської історіографії тези, що Б. Хмельницький бачив розвиток стосунків із Кримським ханатом, Трансильванією та Дунайськими князівствами як спосіб зберегти Гетьманщину без умови «возз'єднання» з Росією. Ця теза роз-

¹ Z. Wójcik, *Wojny kozackie w dawnej Rzeczypospolitej*. Kraków: Ossolineum, 1989, 218 s.

балансовує великодержавницький каркас традиціоналістського образу Б. Хмельницького, але вона є яскравим свідченням посилення напруги між суто науковими результатами й накинутими зверху інтерпретаційними лекалами.

Бачення турецького вектора політики Б. Хмельницького типологічно схоже в українській та польській історіографіях, а також у модернізаторському крилі російської. В усіх трьох випадках Туреччина розглядається як важливий напрям докладення зовнішньополітичних зусиль гетьмана, починаючи з 1648 р. Проблема протекторату султана інтерпретують під кутом формування Б. Хмельницьким сприятливих передумов для війни з Варшавою та збереження Гетьманщини. Гетьман виступає генератором ідеї турецького протекторату. У сучасній українській концепції полівасалітету Османській імперії відводиться роль одного з чотирьох протекторів поряд із Московією, Швецією та Річчю Посполитою та врівноважувача апетитів решти з них. У Польщі з'явилася концепція оптимальності для України турецького протекторату порівняно з переяславсько-московською системою 1654 р. та Гадяцькою угодою 1658 р.

Натомість у традиціоналістському прочитанні Туреччину та Крим і далі трактують як джерело уярмлення України, єдиний порятунок від чого Б. Хмельницький бачив у зверхності московського царя. Цей рефрен подекуди прямо, подекуди завуальовано, але обов'язково присутній у традиціоналістських текстах. У стосунках зі Стамбулом гетьман хотів лише отримати гарантію військового союзу з Кримським ханатом. Не Б. Хмельницький, а султан був ініціатором протекторату. Найбільша заслуга гетьмана й водночас показове свідчення його дипломатичного хисту вбачається в тому, що він уник протекторату Османської імперії. Якщо в українській історіографії турецький вектор розглядають як рівноцінний, хоча й обтяжений конфесійним чинником, а в польській було навіть генеровано щойно згадану концепцію, то в традиціоналістському російському таборі панують зовсім інші оцінки, підводячи до уявлень про неунікненність та оптимальність переяславсько-московської системи 1654 р.

Проте на етапі наповнення великодержавницького каркасу проблеми турецької протекції для Гетьманщини появляються положення, які йому прямо суперечать, наближаючись до конкурентних інтерпретацій. Зокрема, невід'ємним складником є теза про те, що встановлення османського протекторату було б можливим, якби султан підкріпив свої бажання матеріальними жертвами. Стверджується, що гетьман та його оточення розглядали в 1652–1653 рр. турецький протекторат як запасний варіант на випадок, якщо московський цар не наважиться взяти Україну під свою зверхність.

Подібним розбалансуванням між формою і змістом є пояснення в традиціоналістській російській історіографії московської політики Б. Хмельницького, центрального для традиціоналістів пункту. Від радянських часів була успадкована інтерпретаційна вісь – заданість і оптимальність в тих умовах поєднання з Московією. Екстремою тут є пряме запозичення концепції «найбільшого блага» Г. Саніним¹ та М. Рогожиним¹. Однак на рівні конструювання тканини москов-

¹ Г. А. Санин, К вопросу об изучении Переяславской рады советской историографией [в:] Бюллетень научного совета РАН «История международных отношений и внешней политики России». Материалы научного совета РАН «История международных отношений и внешней политики России», проведенного 19 февраля 2004 года совместно с

ських стратегій гетьмана ця вісь зазнає потужних деформацій, неминучих з огляду на потребу конкурентно реагувати на інтерпретації українських та польських істориків, як і візії Т. Таїрової-Яковлевої. Найголовніше, що традиціоналістам не вдалося втримати на плаву ключове положення про те, що Б. Хмельницький послідовно мислив категоріями набуття царської зверхності. Попри всі застереження та намагання обставити різновекторність політики Чигирини московоцентричними положеннями, курс гетьмана на Переяслав 1654 р. все одно постає результатом політичного вибору в тогочасних обставинах, а не іманентним процесом. По-друге, було прийнято візію конкурентів про те, що мета, якій Б. Хмельницький підпорядкував усі свої стратегії, полягала у збереженні щойно створеної держави. По-третє, традиціоналісти були змушені адаптувати й положення про те, що Гетьманщина могла вижити лише балансуєчи між сусідами.

Усе це заклало міну під основу традиційного російського великодержавницького прочитання переяславсько-московської системи 1654 р. – концепцію оптимальності для Б. Хмельницького московської зверхності. Невипадково побутувала навіть версія про те, що гетьман розраховував зберегти Гетьманщину без прийняття підданства цареві, а встановлення турецького протекторату було дуже реальним. Крім того, була висловлена теза (навіть в ортодоксальному традиціоналістському прочитанні), що політичні концепції гетьмана не містили в 1648 р. положення про московську зверхність, і тільки після того, як з'ясувалося, що неможливо розв'язати проблему в рамках Речі Посполитої, одночасно з ідеєю незалежнення Гетьманщини з'явилася ідея «возз'єднання».

Однак, зрештою, традиціоналістський образ, попри нагромадження подібних тез, все одно тяжіє до зображення Переяслава 1654 р. як неминучої й оптимальної розв'язки для Б. Хмельницького. Тоді як у сучасній польській та українській історіографіях, а також у концептуалізаціях Т. Таїрової-Яковлевої лише фатальна комплікація обставин змусила гетьмана піти під зверхність московського царя. І в цьому величезна відмінність традиціоналістського образу від інших аналогів. До того ж в українській історіографії важливим ракурсом для інтерпретації Переяслава 1654 р. стала проблема розв'язання Б. Хмельницьким через протекцію царя питання легітимності Гетьманщини та гетьмана як правителя. Це надає московським стратегіям Б. Хмельницького та генезі переяславсько-московської системи 1654 р. дуже промовистого відсвіту.

Софістичність сучасної російської великодержавницької візії набуває найбільш виразного прояву під час інтерпретації гострих суперечностей між політикою Б. Хмельницького після Переяслава 1654 р. та московськими інтенціями. Пояснюючи переяславський вибір Б. Хмельницького тим, що гетьман переконався в неможливості зберегти державність в рамках Речі Посполитої і можливою це зробити нібито лише під московською зверхністю, традиціоналісти, однак, мусили пояснити швидко появу в Москві планів розмити українську державність. Вихід було знайдено в перекладанні вини на ту частину української

Ученым Советом Института российской истории РАН, посвященного истории русско-украинским отношений XVII–XVIII (К 350-летию Переяславской рады). Москва: ИРИ РАН, 2006. Вып. 2. С. 36–38.

¹ Н. М. Рогожин, Г. А. Санин, Россия и Украина в XVI–XVIII вв. [в:] История и истории Историографический вестник. 2004. Москва: Наука, 2005, с. 332–342.

еліти, яка воліла позбутися московської зверхності. При цьому критичні стріли оминали Б. Хмельницького, хоча водночас визнавалося, що він не тільки вів себе як суверенний володар, а й розглядав варіант виходу з-під протекції царя.

Подібних вад позбавлені український та польський образи Б. Хмельницького, а також інтерпретації Т. Таїрової-Яковлевої, оскільки післяперяславська діяльність гетьмана розглядалася крізь призму державотворчих інтересів. Б. Хмельницький постає політиком, який намагався плести різноманітні міжнародні комбінації для забезпечення самодостатності Гетьманщини, а тому легко йшов на перемену альянсів, але офіційно не скидаючи зверхності царя. У Польщі появилася концепція провини Варшави за рішення Б. Хмельницького піти на формування перяславсько-московської системи. Т. Таїрова-Яковлева підтримала візію Т. Чухліба¹ стосовно нератифікованості Березневих статей в Гетьманщині, а також висунула тезу про те, що ухвали Переяславської ради 1654 р. були фактично денонсовані Віленським перемир'ям 1656 р. І в цьому разюча відмінність модернізаторського прочитання від традиціоналістського.

Висновки. Якщо в образах, створених в Україні та Польщі, а також у Росії (Т. Таїрова-Яковлева), непересічність Б. Хмельницького виводиться з його державотворчої функції, яка уможливила кристалізацію інших фундаментальних суспільних змін в Україні, то в традиціоналістській російській історіографії мірилом і далі залишається створення гетьманом перяславсько-московської системи 1654 р. І така концептуалізація ослаблює ті точки дотику, які спостерігаються в Україні, Польщі та Росії в інтерпретаціях різних складників діяльності та уявлень Б. Хмельницького. Натомість типологічна схожість між ключовими підходами та інтерпретаціями в українській та польській історіографіях значною мірою нівелює аспектні відмінності, зменшує вплив останніх на сприйняття створених образів, концентруючи увагу на перегуках.

Анотація

Юрій Степанчук, Сергій Корновенко. Сучасна історіографічна ситуація дослідження образів Богдана Хмельницького в Україні, Польщі та Росії.

Серед визначних діячів ранньомодерної української історії не так легко знайти постать, яку можна було б поставити поруч із Богданом Хмельницьким за розмахом інтересу до неї в Україні та за її межами. Найбільший інтерес до його постаті спостерігаємо в тих суспільствах, які були безпосередньо втягнуті у вир зніщених гетьманом бурхливих подій, які багато в чому визначили подальшу історичну ходу цих суспільств, віддалені наслідки чого добре помітні й сьогодні. Мова йде про Україну, Польщу та Росію. Саме ці три сьогоденні політичні суб'єкти, як ніхто інший, відчули на собі наслідки процесів, запущених 1648 р. повстанням, піднятим Богданом. Зрозуміло, що впливи такої глибини не могли залишитися не поміченими в інтелектуальному просторі не тільки України, а й Польщі та Росії. Гостра конкуренція між українськими, польськими та російськими інтерпретаціями не тільки на ниві наукового вивчення проблеми, а й публіцистичного та художнього прочитання була неминучою. Співіснування типологічно відмінних образів Б. Хмельницького в науці, публіцистиці, культурі, історичній пам'яті не тільки в міжнародному вимірі, а й у національних рамках стало

¹ Т. Чухліб, Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. 3-тє видання, виправлене і доповнене. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009, 614 с.

невід'ємною рисою інтелектуального освоєння постаті гетьмана. А інтенсивність та регулярність, характерні для звернень до осмислення постаті Б. Хмельницького в українському, російському та польському інтелектуальних середовищах забезпечували неухильну канву змагань, взаємовпливів та запозичень. І це перетворило Україну, Польщу та Росію на ключових гравців осмислення феномену доби Б. Хмельницького загалом, постаті самого гетьмана зокрема.

Ключові слова: Богдан Хмельницький, Україна, Польща, Росія, дослідження.

Streszczenie

Yurii Stepanchuk, Serhij Kornovenko. Stan badań nad wizerunkiem Bohdana Chmielnickiego w Ukrainie, w Polsce i w Rosji.

Wśród wybitnych postaci dawnej współczesnej Ukrainy nie jest łatwo znaleźć postać, którą przez wzgląd na duże zainteresowanie na Ukrainie i zagranicą, można by było umieścić obok Bohdana Chmielnickiego. Największe zainteresowanie jego postacią obserwuje się w tych społeczeństwach, które były bezpośrednio zaangażowane w wydarzenia wywołane przez hetmana oraz doświadczone ich skutkami. Mówimy o Ukrainie, Polsce i Rosji. W tychże krajach postrzeganie Chmielnickiego jest zróżnicowane i zrozumiałe. Konkurencyjność obrazów daje się zauważyć nie tylko w publikacjach naukowych lecz także publicystyce, kulturze i sztuce. Częstotliwość, intensywność i regularność odniesień do postaci Chmielnickiego świadczy o niesłabnącym zainteresowaniu tą postacią. Potwierdza to istotność miejsca, jakie zajmuje on w kulturze historycznej tych krajów.

Słowa kluczowe: Bohdan Chmielnicki, Ukraina, Polska, Rosja, badania naukowe.

Summary

Yurii Stepanchuk, Sergii Kornovenko. A modern historiographic situation of research of the images of Bohdan Khmelnytsky in Ukraine, Poland and Russia.

Among the prominent figures of the early modern Ukrainian history, it is not so easy to find the figure that could be put next to Bohdan Khmelnytsky in scope of interest in it in Ukraine and abroad. We are most interested in his personality in those societies that were directly involved in the whirlwind of events initiated by Hetman, which in many respects determined the further historical course of these societies, the remote consequences of which are well visible today. This is about Ukraine, Poland and Russia. These three today's political subjects, like no other, felt the consequences of the processes that had been launched in 1648 by the uprising raised by Bohdan. It is clear that the influences of such depth could not remain unnoticed in the intellectual space of not only Ukraine, but also Poland and Russia. Acute competition between the Ukrainian, Polish and Russian interpretations not only in the field of scientific study of the problem, but also in journalistic and artistic reading was inevitable. The coexistence of typologically distinct images of B. Khmelnytsky in science, journalism, culture, historical memory not only in the international dimension, but also within the national framework has become an integral feature of intellectual development of the figure of Hetman. And the intensity and regularity which are characteristic of appeals to the understanding of the figure of B. Khmelnytsky in the Ukrainian, Russian and Polish intellectual environments provided a steady stream of competitions, interactions and borrowings. And this has transformed Ukraine, Poland and Russia into key players in understanding the phenomenon of B. Khmelnytsky's life in general, the figure of Hetman of himself in particular.

Key words: Bohdan Khmelnytsky, Ukraine, Poland, Russia, research.